

שליח נעשה עד

א. פתיחה

במאמר שלהלן אנו נידון בנושא מרכזי והוא מעמדו של העד במקרה בו הוא נוגע בדבר. נחלק בין תפקיד העד בדיני ממונות רגילים לבין תפקידו בדיני קידושין. המאמר מחולק לשני חלקים, הראשון דן בסוגייה של שליח נעשה עד והחלק השני דן בקידושי עד יחיד. בשני הסוגיות ישנה מחלוקת האם צריך לחשוש לקידושין או שמא פשיטא שאין קידושין כלל. בסופו של עניין, נביא מחלוקת אחרונים של הקצות והפני יהושע וננסה להסביר כיצד למרות שהדינים מתהפכים בין הסוגיות סברות אלו משמשות את הצדדים החולקים בשני הסוגיות.

ב. שליח נעשה עד

הסוגיה להלן היא נקודת המוצא שלנו למאמר כולו. הסיטואציה בה נעסוק היא שהשליח גם מעיד על כך שהוא קיים את שליחותו הממונית והעביר את הכסף ליעדו וגם על נוכחותו בשעת נתינת הכסף לאישה המקיימת את הקידושין.

“אמר רבא אמר רב נחמן: אמר לשנים צאו וקדשו לי את האשה - הן הן שלוחיו, הן הן עדיו. מאי קסבר? אי קסבר: המלוה חבירו בעדים צריך לפורעו בעדים, הני נוגעים בעדות ניהו, דאי אמרי לא פרעניה, אמר להו פרעוני! אלא לעולם קסבר: המלוה את חבירו בעדים א”צ לפורעו בעדים, ומגו דיכלי למימר אהדרינהו ללוה, יכולין למימר פרעניה למלוה.”

רב נחמן קובע כי שני שליחי קידושין יכולים להעיד על מעשה הקידושין עצמו. לאור קביעה זו מנסה הגמרא לשייך אותו לאחת משתי סברות מפורסמות השייכות למקום אחר. ישנה מחלוקת בשאלה האם המלווה לחברו כסף אל מול שני עדים גם צריך לקבל חזרה את פירעון חובו אל מול שני עדים, או שמא אין צריך לפורעו בעדים.

לאור מחלוקת זו מנסה הגמרא לנתח את דברי ר”נ. האפשרות הראשונה אותה מעלה הגמרא היא שר”נ סובר שהמלווה את חברו בעדים צריך לפורעו בעדים, אך אופציה זו נדחת על הסף. הבעיה בכך היא שאם נאמר כך, בסיטואציה שלנו, בה שני העדים מחזיקים בידם סכום כסף במטרה להעביר למטרה מסוימת¹, העדים בעלי אינטרס, וברגע שהם נוגעים בעדות אז הם לא נאמנים. שהרי אם הם יטענו שהם קידשו את האישה (בהנחה שהם משקרים) הם ייצאו זכאים, בעוד אם הם יטענו שהם החזירו את

1. במקרה של הגמרא, המטרה של המשלח היא לפרוע את חובו. לדוגמא, שמעון לווה מראובן סכום כסף מסויים. כעת, במקום לפרוע לו את חובו ממש הוא לוקח את יהודה ולוי שיהיו שליחיו והוא נותן להם את הכסף בכדי שהם יעבירו את הסכום לראובן. בכדי להבין את הגמרא עד הסוף יש לשים לב לכך שכאשר הגמרא מתייחסת ללווה ומלווה היא לא מתייחסת ליחס בין ראובן לשמעון אלא ביחס בין שמעון ליהודה ולוי. מבחינת הסוגיה שמעון מלווה ליהודה ולוי סכום של כסף על מנת שהם ייתנו אותו לראובן, אם הם לא יקיימו שליחות זה, אז הם יהיו חייבים לו את הסכום של הכסף הזה כאילו הם לוו ממנו אותו.

הטבעת לגבר ששלח אותם אז הם יצטרכו להביא עדים (ובהנחה שהם גנבו אותה, זה לא נוח כל כך) ולכן הם יעדיפו תמיד לומר שהם הביאו את הטבעת לאישה. לפיכך, כאשר הם טוענים שהם אכן הביאו את הטבעת לאישה אנו נחשיב אותם כבעלי דבר והם לא יהיו נאמנים. אם כן, לא ייתכן שר"נ סובר שהמלווה את חברו בעדים צריך לפורעו בעדים שהרי הוא פוסק שהעדים נאמנים. לאור הדברים, מגיעה הגמרא למסקנה כי ר"נ סובר שהשליחים לא צריכים להביא עדים בכדי לומר שהם החזירו את הטבעת לגבר. לכן, אם הם אכן גנבו את הטבעת אין להם אינטרס ממשי לומר דווקא שהם הביאו אותה לאישה שהרי בדיוק באותה מידה הם יכלו לומר שהם החזירו אותה לגבר וגם כך לצאת זכאים.

"והשתא דתקון רבנן שבועת היסת, משתבעי הני עדים דיהיבנא ליה, ומשתבע מלוה דלא שקיל ליה, ופרע ליה לזה למלוה."

לאחר כל המהלך של הסבר שיטת ר"נ מוסיפה הגמרא כי מאחר שמדרבנן אנו מכריחים בכל מקרה את העדים להישבע שהם החזירו את הטבעת לגבר ששלח אותם ואז שוב מופר האיזון משום שיש להם כעת אינטרס לומר שהם הביאו את הטבעת לאישה ולהיפטר מהשבועה ואם כן שוב פעם יוצא שהם נוגעים בדבר והם אינם נאמנים!

ג. תפקיד העד בקידושין ובמחנות

נדון אפוא בסיטואציה בה העד הוא מבחינה אחת עד ממונות משום שהוא מוביל כסף מהגבר לאישה ומצד שני הוא גם עד קידושין משום שהוא נתן את הכסף לאישה לשם קידושין. ממה שהסברנו עד כה יצא אפוא כי לעניין ממונות העד אינו נאמן ובשו"ע נחלקו האחרונים בטעם הדבר; שיטת הש"ך היא כי עד הנוגע בדבר פסול משום חשש שמא ישקר. לעומתו, הסמ"ע גורס כי עד הנוגע בדבר פסול משום שהוא קרוב אצל עצמו ואיננו עד כלל².

² לפי סברות אלו הולכים התוס' והריטב"א במחלוקת לעניין שבועה.

תוד"ה 'השתא':

"ואם תאמר, מכל מקום, למה לא יהיו העדים נאמנים לאחר שנשבעו לומר 'פרענום' שהרי שוב אינם נוגעים בעדות? ואומר ר"י דלכך אין נאמנים לאחר שנשבעו משום דרחמנא אמר: (דברים יט) 'על פי שנים עדים יקום דבר' דמשמע הנאמנים בדיבור בלבד, אבל העדים הטעונים לישבע קודם שיאמנו דבריהם- אין ממש בעדותם."

תוספות מציע הצעה להשיב את האיזון על כנו גם לאחר תקנת רבנן ואומר שאם השליחים יישבעו שהם נתנו את הטבעת לאישה אז הם יהיו נאמנים. שהרי אם הם יירצו לטעון שהם החזירו את הטבעת לגבר הם יהיו חייבים להישבע שבועת היסת, אך אם הם נשבעים שהם נתנו את הטבעת לאישה יוצא שאין שום העדפה של צד אחד על חברו ולכן הם חסרי כל אינטרס ונגיעה ולכאורה ניתן לומר שהם ישובו לנאמנותם!

את ההצעה הזו דוחה ר"י בהביאו את הפסוק שילווה אותנו לאורך המאמר 'על פי שנים עדים יקום דבר'. לטענת ר"י, העדים צריכים להיות נאמנים על פי דיבורים ולא על ידי אמצעי עזר חיצוניים. ההצעה שהועלתה להחזיר את נאמנות העדים על ידי כך שהם יישבעו, מעמידה את נאמנותם לא על פי דיבורם אלא על פי שבועתם ועל כן עדותם עדיין לא מתקבלת.

הריטב"א נזקק לשאלה נוספת:

"ואע"ג דאמרינן בעלמא שכל עד שאינו נאמן מתוך עדותו אינו נאמן במנו, התם הוא כשאינו נאמן מתוך פיסול עדות אחר אבל הכא כשר לעדות הוא אלא שאתה אומר שנוגע בעדותו ובהא אמרינן דלאו נוגע בעדות הוא דהא אי בעי אמר אהרריניה ללוה"

לאחר שהבהרנו שלעניין ממונות העד איננו נאמן השאלה הגדולה היא האם הוא נאמן לקידושין. על מנת לחדד את השאלה נבהיר כי מדובר בסיטואציה בה העדים טוענים כי הם הובילו את הכסף לאישה וקידשו אותה בו. מבחינה ממונית אנו אומרים שהם לא נאמנים אך השאלה היא האם האישה מקודשת? תוד"ה 'יש' מביא ירושלמי בו משמע כי פשיטא שאין קידושין. ואכן כך נראה לומר, שהרי אם מבחינה ממונית אנו לא מאמינים לעדים שהם הביאו את הכסף לאישה, איזה סברה יש לומר שהיא מקודשת? הרי הכסף כלל לא הגיע לידיה! לעומת זאת, השו"ע פסק כי האישה חשש מקודשת והיא צריכה גט מספק. ומסביר החלקת מחוקק שיש לחלק בין ממונות שם הם אכן נוגעים לבין קידושין שם הם קיימים. כלומר, בקידושין הדרישה היא כי יהיו עדים נוכחים, גם אם הם שקרנים הם עדיין תקפים, לעומת זאת בממונות מהרגע שהם נוגעים אנו מחשיבים אותם כשקרנים והם אינם נאמנים. יוצא אפוא כי בעוד תוספות לא מחלק, ואומר כי מהרגע שהעד פסול הוא לא נאמן בקידושין ולא משנה מדוע הוא נפסל, החלקת מחוקק אליבא דשו"ע מחלק ואומר כי יכול להיות שהעדים לא משקרים ואז באמת יש מקום לחשוש³.

ד. קידושי עד אחד

בסוגיה בסה: דנים בקידושי עד אחד. הדעה הרווחת בסוגיה היא כי אין חוששין כלל. בסופו של דבר עולה גם דעתו של רב פפא שחושש בכל זאת לקידושין. הראשונים על שיטת רב פפא הסבירו כי מדובר במקרה בו הזוג הודה כי היו קידושין. לפ"ז יוצא כי לא ממש צריך עדי קיום אלא רק בשביל לברר את האמת. לעומת זאת החולקים על תפיסה זו שסוברים כי צריך ממש עדי קיום מסבירים את שיטת רב

שאלתו פשוטה מאוד. אם אנו אומרים שהעדים צריכים להיות נאמנים רק על סמך דיבורם כיצד אנו משתמשים במיגו? הרי לוא המיגו הם לא היו נאמנים, בדיוק כמו בשבועה!
לדעתו, ההבדל בין מיגו לשבועה נעוץ בכך ששבועה אכן משמשת כ'קביים' אך מיגו לא משמש לאותו תפקיד. ז"א, במצב של שבועה העדים אינם עדים כלל אלא על פי השבועה כך שהשבועה ממש הופכת אותם לעדים. אבל במצב של מיגו, העדים כן בעלי מעמד של עדים אלא שיש לנו בעיה שולית ביחס לנאמנותם שמהם הם משקרים וכאן נכנס מיגו ומסיר מכשול זה, אבל אין הוא ממש מעמיד את העדים.
על כך ניתן לענות אליבא דתוספות כי טענת השבועה באה מהעדים ולכן הם כאילו משתמשים ב'קביים'. לעומת זאת, בדין מיגו אין זה טענה של העדים אלא זה שיקול פנימי של הבית דין ואם כן, זה לא שהם נעזרים בב"ד אלא זה שיקול פנימי אם הם משקרים או לא. אם כן, לאור זאת ניתן לומר שאליבא דריטב"א הבעיה אצל העדים היא רק בנאמנות ולכן מיגו מועיל, לעומת זאת אצל תוספות הבעיה בעדים הרבה יותר עמוקה ולכן הוא נאלץ לומר שמיגו זה משהו אחר לגמרי. יוצא אפוא שישנו חילוק בסיס בשאלה מדוע העד אינו נאמן. לפי הריטב"א הוא אינו נאמן משום חשש משקר, לעומת זאת אצל תוספות זה משום שהוא קרוב אצל עצמו.
³ וצריך עיון נרחב בשיטת החלקת מחוקק. נראה לי לחלק ולומר כי מבחינה טכנית אכן תוספות צודק. ולכן מתקשים כולם בסברת החל"מ שהרי אם הוא אינו נאמן בממונות באמת אין סברה לומר שהיא מקודשת. אך מבחינה מהותית ניתן להבין היטב את שיטתו. טכנית העדים פסולים משום שהם נוגעים ברבר, אך למען האמת הצרופה מעולם לא הוכח שהם משקרים. אמנם מבחינה משפטית אנו מתייחסים אליהם כאל שקרנים אך למעשה יכול להיות שהם לא משקרים והם באמת נתנו את הכסף לאישה. ולכן החל"מ חושש שמה יבוא אליהו הנביא ויעיד עליהם, ולכאורה קשה, מה הקשר של אליהו לסוגיה? וי"ל שאליהו איש האמת, מייצג את הבחינה המהותית בה יכול להיות שבאמת האישה כן קיבלה את הכסף ולכן יש לחשוש לקידושיה. ואכמ"ל.

פפא כחשש למראית עין וכדו'. בנקודה זו ממש עומדת מחלוקת הפני יהושע והקצות בשאלת התפקיד של העדים בקידושין.⁴

סברת הקצות היא כי לומדים את העדים בקידושין מעדי ממונות רגילים. כתוב "על פני שנים עדים יקום דבר" ולומדים ג"ש דבר דבר ממונות לדבר ערוה. וא"כ נראה שתפקיד העדים בקידושין דומה לתפקידם בממונות.⁴

לעומת זאת הפני יהושע מסביר בצורה שונה את ההבדל בין קידושין לממונות. לשיטתו, בקידושין יש עניין לכל העולם במעשה. כלומר, תפקיד העדים במהלך הקידושין הוא אינטגרלי בו הוא מפרסם את מעשה הקידושין בעולם. ללא העדים יש להגדיר את הקידושין כקידושין לחצאים אשר כידוע לא שווים כלום. לעומת זאת, בממונות אין עניין לאף אחד מלבד בעלי העסקה ולכן אין עניין בעדים. יוצא אפוא בסוף פרק זה כי הסברה הראשונה בגמרא בדף סה שלא חששה כלל לקידושין הולכת לשיטת הקצות שאומר שתפקיד העדים הוא תפקיד קיומי, ללא עדים – אין קידושין. "על פי שנים עדים יקום דבר" ולא על פי עד אחד ולכן פשיטא שאין קידושין כלל. לעומת זאת רב פפא שחשש בכל זאת לקידושין מבין שתפקיד העדים הוא לברר את מעשה הקידושין ולפרסם אותו ואמנם אין שני עדים אבל מכאן ועד פסילת הקידושין על הסף יש מרחק גדול, אולי בכל זאת צריך לחשוש שמא יבוא אליהו הנביא?

בסוגיה זו אכן רוב השיטות בגמרא, רמב"ם ושו"ע מבינים כי לא היה כלום משום שלא היו עדים כנראה כמו הקצות שמגדיר את העדים ממש כעדי קיום.

ה. השיטות מתחלפות

נסכם אפוא את אשר הסקנו עד כה מסוגיית קידושי עד אחד ואחר כך נעבור לראות את הסברות בסוגיית שליח נעשה עד.

ראינו כי השו"ע פסק כרוב השיטות בגמרא שלא חוששים כלל לקידושין משום שתפקיד העדים בקידושין הוא תפקיד של עדי קיום כפי שהקצות מסביר ולכן אם אין שני עדים כנדרש אין שום מקום לחשוש. לעומת זאת ראינו את דעת המיעוט של רב פפא שחוששת בכל זאת לקידושין משום שהוא סובר כמו הפני יהושע שאומר כי תפקיד העדים בקידושין הוא לברר ולפרסם את הקידושין, ולכן זה שהוא לא כשיר לכך לא אומר שאנו לא חוששים כלל לקידושין.

בצורה הפוכה לגמרי, בסוגיית 'שליח נעשה עד' השו"ע פוסק כי יש לחשוש לקידושין. והסביר החלקת מחוקק כי זה שהעדים נוגעים בעדות זה רק בקשר לסיפור שלהם. אבל לעניין הקידושין, הם רק צריכים להיות נוכחים ובנושא זה אין שום קשר לעניין הנגיעה. לסיפורים שלהם אנו לא מאמינים אבל אם מציאותם הייתה בשעת הקידושין לא איכפת לי אם הם עבריינים.⁵

⁴ ולכאורה גם זה קשה שהרי בבעלי דין רגילים הודאת בעל דין מספקת בעוד בקידושין קיימא לן שחייבים עדים בכל מקרה. ולפי הקצות י"ל שאה"נ גם בממונות מעיקר הדין צריך עדים אלא ששם הודאת בעל דין כמאה עדים דמי ולכן לא צריך עדים בעוד בקידושין זה חב לאחריני שהרי היא אוסרת עצמה על כל העולם ולכן חייבים עדים אחרים.

⁵ אמנם אנו לא יודעים אם הם היו שם או לא אך בכל זאת אנו חוששים שמא יבוא אליהו הנביא.

אבל הדעה השנייה של התוספות שאומרת שאין קידושין כלל משום שהם הולכים לפי הפנ"י כדי שיהיו עדים שיוכלו לפרסם ולברר, אבל הם נוגעים ואנו לא מאמינים למה שהם אמרו ואם כן הם לא ממלאים את תפקידם משום שכל מהותם היא רק לפרסם והם לא מצליחים לעשות זאת.
נסכם אם כן, את השיטות בטבלה ונראה את הסברות המתחלפות:

קידושי עד אחד	שליח נעשה עד	
חשש מקודשת- אם תפקידם הוא רק לברר, אז אמנם הם לא עושים זאת בגלל נגיעתם, אבל בכל זאת יש לחשוש.	לא חוששים כלל- אין חילוק כלל בין קידושין לממונות. בשניהם תפקידם לברר. אם הם נוגעים אז הם לא נאמנים בכל מקרה.	תוספות – פנ"י
לא חוששים כלל- תפקידם הוא להיות נוכחים "ע"פ 2 עדים". אם אין שני עדים, פשוט שאין קידושין.	חשש מקודשת- מחלקים בין תפקיד העדים בממונות לבין תפקידם בקידושין שהוא רק להיות נוכחים.	שו"ע - קצות

ה. אחרית דבר

כולנו ראינו, עמדנו או נעמוד תחת החופה ונראה כיצד החתן אומר לעדיו 'אתם עדיי ורק אתם עדיי'. העיסוק בעדים פותח לנו צוהר לעולם נרחב של תפקיד העדים ומהותם. עם זאת, בהקשר של הסוגיה שלנו דרך הפריזמה של העדים אנו מסוגלים להפיק תובנות לגבי טקס הקידושין. החקירה אם עדי קידושין דומים לעדי ממונות או לא איננה מתקיימת אך ורק במישור הסברה והפרוצדורה. חקירה זו מתארת לנו את מעשה הקידושין כאקט שחלקו ממוני וחלקו איסורי. האיש שמקדש את אישתו מתחיל מהלך שרגליו ארצה בדיני ממונות אך ראשו בשמים – באוסרו את האישה על העולם כולו. ככלל, בחיי הנישואין אסור לראות את העולם בצורה חד ממדית. לאמור, משפחה איננו עסק עם שני שותפים וכמו כן הוא איננו מהלך רומנטי מנותק מחיי המעשה. מהלך הנישואים צריך להיבנות כסולם אשר רגליו מוצבות ארצה אך ראשו מגיע השמימה. לזוג יש בסיס איתן, החל מהאקט הקנייני שנעשה תחת החופה וכלה בכתובה ובחובות של הגבר כלפי אישתו ולהפך. עם זאת, שומה עלינו לרומם את הקשר הזה למחוזות עליונים, לאפשר לשכינה לשרות בביתנו להחיל אהבה נפלאה, קודושה עצומה שבסופו של דבר תאסור את האישה על העולם כולו. זהו מעשה הקידושין בו אנו עוסקים בלימוד ועלינו לקחת את הדברים לביתנו ולהחזיק את קשר הנישואים שלנו הלכה למעשה!